

54. Святкування пам'яті Шевченка в державній жіночій гімназії // Наш Шлях. – 1920. – 17 березня. – С. 3.

55. Святкування 58 роковин смерті Т.Г.Шевченка вищими початковими школами м.Кам'янець-Подільського 25 березня 1919 року // Освіта. – 1919. – № 6. – С. 22.

56. Шевченківське свято улаштоване Т-вм Песталоцці для дітей Дитячого клубу, дитячого саду й українських притулків в залі Українського Клубу 14 березня б. р. // Наш Шлях. – 1920. – 20 березня. – Ч. 56. – С. 3.

57. З життя Подільського Губерніального земства // Село. – 1919. – № 6. – С. 24-26.

58. Канівець-Василенко. Національне свято на Волині / Канівець-Василенко // Волинське життя. – 1919. – 14 лютого. – № 27. – С. 3.

59. ЦДАВО України – Ф. 1113. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 39.

60. Литвин, С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюрівщина / С. Литвин. – К., 2001. – С. 33-34.

61. Романовський, Ю. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 4. – С. 27-28.

62. Качалова, Д. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 20. – С. 21-22.

63. Мельник, Е. М. Кам'янець-Подільська Українська державна гімназія ім. С.Руданського (1918–1920 рр.) / Е. М. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9. – С. 224.

64. Комарницький, О. Б. Просвітницько-освітній рух у містечках Подільської губернії в 1917–1918 рр. / О. Б. Комарницький // Освіта, наука і культура на Поділлі Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 68-78.

65. Лозовий, В. “Просвіта” на Поділлі ... – С. 34.

66. Юришинець. Свято в “Просвіті” / Юришинець // Наш Шлях. – 1920. – 23 квітня. – Ч. 81. – С. 4.

Резюме

Освещается влияние фигуры Тараса Шевченко на поднятие уровня сознания украинцев в 1917–1920 гг.

Ключевые слова: Тарас Шевченко, украинцы, национальное сознание, национальный символ, шевченковские дни, “Просвіта”.

Одержано 3 жовтня 2011 року

УДК 94(477.43):355

С.В.Олійник

Діяльність Відділу для освіти при Команді етапу Української Галицької армії на території Поділля

У статті висвітлюється діяльність Відділу для освіти при Команді етапу Української Галицької армії на території Поділля.

Ключові слова: Відділ для освіти при Команді етапу Української Галицької армії, Поділля.

Під час свого перебування на теренах Поділля Українська Галицька армія (УГА) не лише боролась за українську державність, вона виступала серйозним чинником національно-політичного, культурно-просвітнього та морально-психологічного впливу на населення краю. Даний аспект діяльності галицького війська знайшов відображення в цілому ряді наукових досліджень, присвячених УГА¹. Однак їх аналіз дає змогу констатувати той факт, що основний акцент уваги приділено Бюро Пропаганди (Пресовій квартирі) – координатору зазначених вище функцій в галицькому війську. У той же час, робота по налагодженню культурно-просвітницької праці в тилу, яку здійснював Відділ для освіти при Команді етапу УГА не отримала належного висвітлення. Все це зумовило появу даної статті.

Оразу після переходу Збруча окремі галицькі частини та відділи розпочали культурно-просвітню діяльність серед подолян. Найбільшу активність проявив комендант етапу 3-го корпусу УГА сотник П.Білоус. За його ініціативи в Кам'янецькому повіті відбулась низка зборів селян, на яких роз'яснювалась мета прибуття галичан на Велику Україну². Однак цій роботі не вистачало організованості і координування. Тому, не випадково, що в серпні 1919 р. у структурі галицького війська було створено Відділ для освіти при Команді етапу УГА. Начальником його було призначено сотника О.Левицького³. Місцем базування цієї структури став Кам'янець-Подільський. Завдання Відділу полягало у поглибленні освіти серед війська в тилу УГА, пізніше передбачалось поширити свою діяльність і в фронтівій зоні. Відділ мав проводити освітню роботу і серед місцевого населення, підвищувати їх національну свідомість На цих засадах “мав повстати великий освітній центр, апостольська організація науки та національного виховання”⁴.

Організація роботи Відділу відбувалась у складних умовах. Як згадував О.Левицький, приступаючи до виконання своїх обов'язків у нього була лише незначна кількість паперу та олівців, отриманих від Команди

етапу УГА. Питанням приміщення та підбору кадрів він мав займатись самотужки. Попри всі старання керівника відділу, знайти належне приміщення не вдалося. Відділ для освіти змушений був ютитись при канцелярії одного із відділів Команди Етапу⁵.

Не зважаючи на труднощі, О.Левицькому вдалося укомплектувати Відділ, закупити невелику кількість книжок, отримати від Міністерства Преси певну кількість пропагандистського матеріалу та забезпечити пересилку часописів та видань. Значну допомогу новоствореній структурі надала канцелярія Диктатора ЗОУНР – більше 100 примірників видань та матеріали бібліотеки просвітнього гуртка при Диктатурі⁶.

З переїздом Відділу для освіти до Жмеринки, його робота значно похвалилась. Вона охопила не лише військові частини, а й місцеве населення. Найактивнішими працівниками відділу були: А.Озарков (сільський вчитель із с.Віспи, колишній шкільний референт рогатинського повіту, В.Апостол (богослов), П.Івасевич (управитель школи в Бурштині), Ю.Стефанюк (правник), І.Чабан (управитель народної школи зі Стрийщини), хорунжі І.Романків, О.Бійовський, І.Сенюта (диригент, театральний референт), Костів (театральний референт). Крім галичан, активну участь у роботі відділу брав також наддніпрянець М.Кравець⁷.

З перших днів існування Відділу полем його діяльності були частини запілля галицького війська (запасні й етапні сотні та курені, шпиталі і т.п.) Проте невдовзі сфера його діяльності поширилася на всю армію. Спочатку він охоплював 17 етапних сотень, поділених на три групи (по 5–6 сотень). До кожної із них було призначено по одному старшині, а до всіх інших етапних відділів – освітній старшина. Представники Відділу були забезпечені інструктивним матеріалом, де докладно розписувалися поставлені завдання та способи їх виконання⁸.

Попри значні труднощі, Відділом для освіти станом на вересень 1919 р. було сформовано чотири підвідділи при Станційних командах УГА. Три із них розташовувались на Поділлі – в Могилів-Подільському, Проскурові та Дунаївцях. У полі їх діяльності були й вишколи УГА⁹.

Одним із пріоритетів роботи Відділу було покращення освітнього рівня галицького стрільця. Для частин, розміщених в тилу, було створено центральну бібліотек (близько 350 книг). Окрім цього, завдяки закупівлі книг у Кам'яниці-Подільському та Вінниці, вдалося створити 11 похідних бібліотек (по 50–60 книг). Поряд із цим розпочалось улаштування курсів для ліквідації неписьменності серед стрільцтва, читання лекцій з історії України та української літератури, історичних оповідань, поезій¹⁰.

Важливе значення надавалось поінформуванню вояків через часописи (“Україна”, “Стрілець”, “Трудовий шлях” та ін.). На жаль нормально забезпечити армію періодикою (за виключенням “Боротьби”) не вдалося. Такий стан речей намагалися виправити через видання різноманітних відозв. Попри значні затрати (близько 2000–2500 крб. екземпляр) до кінця листопада було видано близько 30000 листівок, розподілених як військових, так і серед цивільних¹¹.

Вказана діяльність Відділу для освіти при Команді етапу УГА отримала схвальні відгуки на сторінках часопису “Стрілець” (“співробітники відділу для освіти прикладаються до праці дуже пильно”)¹².

Значно складнішою виглядала робота Відділу серед місцевого населення. Зауважимо, що через складні військово-політичні умови прибуття УГА на Поділля не отримало серед мешканців регіону необхідної поінформованості. Тому й не дивно, що подоляни, в переважній більшості, не знали, яке військове формування вступило на їх територію. Країни вважали галичан “австрійками” і навіть “англічанами”¹³. Траплялися випадки використання проти них зброї¹⁴.

Одним із дієвих заходів, направлених на покращення ставлення подолян до галичан та їх освітнього рівня, стали “ходіння в народ”, насамперед, масові віча (зібрання). Їх проведення часто супроводжувалося виступами стрілецького хору, який виконував народні, патріотичні пісні. “Населення, що перед вічем недовірливо “бокувало” від галичан та пускало на їхню адресу образливі вислови, – зазначав О.Левицький, – після віча, триваючого іноді більше години, підходило до цих галичан, включалося у співрозмову, запрошувало їх приїхати в те чи інше село і провести подібне віче”¹⁵. Після того, як місцеве населення було поінформовано про те, хто такий галицький стрілець, чому він прийшов на Велику Україну, можна було розраховувати на плідну співпрацю, можливість закладання освітніх закладів, організацій, насамперед “Просвіти”.

Вічевиками Відділу (А.Озарков, В.Апостол, Ю.Стефанюк, М.Кравець) лише в районі Жмеринки було проведено 18 віч, відновлено три сільські гуртки “Просвіти” та створено новий селянський освітній гурток, який забезпечувався необхідною літературою Відділом. У вічах активно брали участь представники національних меншин. Особливо подив виявляли представники єврейської національності, адже на цих зібраннях ніхто не закликав до єврейських погромів, але лише виключно до розумної державної праці¹⁶. Активна вічева діяльність Відділу проводилась також на Могилівщині та в прикордонній полосі над Збручем¹⁷.

Театральна дружина Відділу для освіти, створена хорунжим Костівим, дала в Жмеринці, Барі, Браїлові кілька вистав (“Наталка-Полтавка”, “Ой не ходи Грицю” та “Жидівки-вихрестки”)¹⁸. Її виступи часто ставали завершальною частиною проведених галичанами віч. Нестача належних декорацій, приміщень, музичного супроводу не стала на заваді діяльності театралів Відділу. Поряд із ними активно проявляв себе сформований Відділом хор¹⁹.

Така діяльність Відділу для освіти позитивно вплинула на ставлення подолян до галицького війська, зняла напруженість у стосунках із місцевим населенням. Так, в околицях Проскурова, Літина, Жмеринки і Вінниці галицьке військо із радістю зустрічалось місцевим населенням²⁰. Показовим у цьому плані можуть слугувати спогади О.Левицького, де вміщено оцінку результатів діяльності Відділу: “Все, що ви розповідаєте – нам нове. Нас ніхто цього не вчив. Багато вертілося між нами агітаторів з міста, – остогиділо, ми вже їх гонимо. То есери, то есдеки, то есери, то большевики – кожен своє. Ви одні, що сказали: вперед лад та спокій, перш усього сильна українська держава. ... І шойно після того, – як тому народу сказано, що від безумовно повинен бути есером, чи есдеком – він довідався, що в Галичині не “австріяки” і не “угорці”. А українці такі ж як він, що далі такі самі українці і за сніжними Карпатами, і на зеленій Буковині, і на плодючій Кубані; той народ почув від нас свої думи, що їх співали його прадіди, пізнав, за що вони боролися і голови буйні клали. Тай почав розуміти порив галицького стрільця, що серед злиднів та нестач сповнював своє завдання, до якого його покликала історія. Таким чином народ будився з байдужості і дозрівав...”²¹.

У вересні 1919 р. перед командуванням УГА постало питання про виділення Бюро пропаганди з Розвідувального відділу та розширення його компетенції. Очолити нову структуру – Пресову квартиру з 24 листопада було доручено сотнику О.Левицькому²². Вибір керівника, на наш погляд не був випадковим, адже О.Левицький гарно зарекомендував себе керуючи Відділом для освіти.

Склалась своєрідна ситуація. Пресова квартира стала виконувати ті ж самі функції що й Відділ для освіти. Щоправда повноваження, та завдання, які поклалися на нову структуру були значно ширшими. У той же час Начальна команда УГА (вищий орган управління армії) не відмовилась від послуг Відділу для освіти. Під керівництвом нового чільника, ним став чотар І.Сенюта, Відділ для освіти при Команді етап УГА продовжував функціонувати. У подальшому цією структурою було сформовано ще дев’ять похідних бібліотек²³.

Таким чином, Відділ для освіти при Команді етапу УГА, протягом свого функціонування на теренах Поділля відіграв значну роль у підвищенні національно-політичного, культурно-освітнього рівня та морально-психологічної стабілізації не лише серед галицького війська, а й населення краю.

Примітки:

1. Завальнюк, О. М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Нова, 2001. – 148 с.; Олійник, С. В. Діяльність Бюро Пропаганди (Пресової Квартири) Української Галицької армії на Поділлі (літо 1919 – весна 1920 рр.) / С. В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2005. – Т.5: Матеріали круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – С. 44-51; Його ж. Національно-політично-просвітня діяльність Української Галицької армії серед населення Поділля (1919–1920 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. / С. В. Олійник. – Кам’янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8: Матеріали четвертого круглого столу “Культура. Освіта і просвітницький рух на Поділлі. – С. 10-15; Футулійчук, В. Українська Галицька армія: військово-патріотичне виховання та вишкіл (1918–1920 рр.) / В. Футулійчук. – Донецьк : Східний видавничий дім, УКЦентр, 2000. – 152 с.; Шанковський, Л. Українська Галицька армія: воєнно-історична студія / Л. Шанковський. – Вінніпег : В-во Дм. Микитюка, 1974. – 396 с.

2. Левицький, О. Галицька армія на Великій Україні / О. Левицький. – Відень, 1921. – С. 69.

3. Там само. – С. 64.

4. Там само. – С. 65.

5. Там само. – С. 66.

6. Там само. – С. 66-67.

7. Там само. – С. 67.

8. Там само. – 70.

9. Стрілець. – 1919. – 7 вересня.

10. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 68, 70-71.

11. Там само. – С. 71.

12. Стрілець. – 1919. – 7 вересня.

13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (далі – ЦДАВО) України. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 23; Бемко, В. Команда Запілля і Команда Етапу / В. Бемко // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег : Вид. хор. УСС Д. Микитюк, 1958. – Т. 1. – С. 363.

14. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії (1919–1920) // Літопис Червоної Калини: Історико-краєзнавчий часопис. – 1991. – № 4. – С. 12.
15. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 69.
16. Там само. – С. 71–72.
17. Стрілець. – 1919. – 7 вересня.
18. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 72.
19. Там само.
20. ЦДАВО України. – Ф. 2188. – Оп. 3. – Спр.44. – Арк.1; Шухевич, С. Спо-мини з УГА: у 5 т. / С. Шухевич. – Львів, 1929. – Т.3. – С. 31.
21. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 73.
22. Завальнюк, О. М. Зазначена праця. – С. 107.
23. Левицький, О. Зазначена праця. – С. 71, 74.

Резюме

В статтє освещается деятельность Отдела для образования при Команде этапа Украинской Галицийской армии на территории Подолья.

Ключевые слова: Отдел для образования при Команде этапа Украинской Галицийской армии, Подолье.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 94(477)“18–20”

В.С.Лозовий

Влада Директорії Української Народної Республіки очима населення Правобережної України (1918–1920 рр.)

У статті робиться спроба з'ясувати та проаналізувати сформоване у масовій свідомості населення Правобережної України ставлення до влади УНР у 1918–1920 рр.

Ключові слова: влада, населення, Директорія УНР, більшовики.

На сучасному етапі розвитку української державності та формування громадянського суспільства важливою є проблема сприйняття населенням державної влади. При вивченні процесів національного державотворення

подальшого дослідження та переосмислення потребує період Директорії Української Народної Республіки (УНР), найбільш драматичний період Української революції 1917–1921 рр. Аналіз суспільно-політичної ситуації та ставлення населення Правобережжя до українських владних структур революційної доби допоміг би врахувати в сучасній політичній практиці набутий досвід через його науково-критичне осмислення та узагальнення.

До цього часу в наукових працях мало уваги приділялось показу настроїв, ставлення населення до влади УНР та провідників української держави періоду Директорії. Дотично цієї теми торкнулися в своїх роботах В.Верстюк, С.Литвин, В.Солдатенко, а спеціальних праць, присвячених розгляду даної проблеми, немає¹.

Автор ставить за мету з'ясувати та проаналізувати сформоване у масовій свідомості населення Правобережної України ставлення до влади УНР у 1918–1920 рр.

Населення, передусім селяни, ставились до будь-якої влади в залежності від трьох чинників: 1) декларативних заяв і заходів щодо наділення землею; 2) практики реквізицій і вилучення продовольства; 3) свавілля у поведженні з населенням військових частин та адміністративних органів. Невтішні реалії тогочасного становища полягали в тому, що жодна з протиборствующих сторін значних ресурсів та коштів не мала і рано чи пізно вдавалась до реквізицій, що й визначало ставлення до неї населення. Відтак, нову владу сприймали як визволительку від здириства та репресій попередньої, а оскільки і їй доводилось вилучати продовольство та інші ресурси, маятник селянських антипатій постійно хитався.

На початку антигетьманського повстання населення, особливо ж, сільське, активно підтримало збройні формування Директорії, в результаті чого вона і здобула владу. Ще в грудні 1918 р. у доповіді Київського повітового комісара констатувалося, що “селу поки не загрожує більшовицька небезпека”. Він зазначив, що “Директорію поважають...як свій національний і соціально-демократичний уряд”, хоча ширилася агітація ніби “члени Директорії буржуї”. Водночас з Будаївської волості на Київщині повідомляли, що небезпека поширення більшовизму існує оскільки “село ґрунт цілинний на якому можна посіяти будь що”². Через деякий час у результаті більшовицької агітації село політично дезорієнтувалося. На початку січня 1919 р. у волостях Київської губернії де була дислокована Дніпровська дивізія не визнавали влади Директорії, а в деяких селах створено військово-революційні комітети. З місць надходили свідчення, що “до сучасного менту селянство ставиться вижидаючи”³, тобто не знає яку владу підтримувати.